

KATSAUKSIA

Aulis Ojajärvi †

Viime lokakuun 13. päivänä kuoli Helsingissä Helsingin normaalilyseon rehtori, äidinkielen yliopettaja, filosofian tohtori Aulis Ojajärvi. Hän oli syntynyt 5. 4. 1913 Alajärvellä, tuli ylioppilaaksi Lapuan yhteiskoulusta 1932, suoritti filosofian kandidaatin tutkinnon 1937 ja väitteli tohtoriksi 1950.

Tohtori Ojajärvi tunnettiin kaiketi ensisijaisesti koulumiehenä. Koululaitoksen palvelukseen hän tuli kuitenkin suhteellisen myöhään, vasta 1949. Sitä ennen hän oli ehtinyt kielenainesten tieteellisenä tallentajana suorittaa ansiokkaan päivätyön, jonka tuloksilla on pysyvä arvo. Suomen kielen opintonsa juuri aloittanut ylioppilas Ojajärvi osallistui sanaston kerääjänä kesällä 1934 Etelä-Pohjalaisen Osakunnan Lohtajalle teke-

mään kotiseuduntutkimusretkeen ja toi retkeltä saaliinaan 1400 sanalippua, jotka osoittivat tekijänsä poikkeuksellisen tarkaksi ja taitavaksi kielenilmiöiden havainnoijaksi. Kaksi vuotta myöhemmin valmistunut ja erinomaisella arvosanalla hyväksytty laudaturtyö »Asuinrakennusnimistömme sanastomaantieteellistä tarkastelua», jossa tekijä perehtyneesti käyntelee silloisen kielentutkimuksen tuoreimpia menetelmiä ja jonka päätulokset julkaistiin Virittäjässä 1938, vahvisti Ojajärven kyvyistä aiemmin saatua käsitystä ja oli omiaan kiinnittämään Sanakirjasäätiön johdon huomion vastavalmistuneeseen maisteriin. Ojajärvi pestattiin Sanakirjasäätiön pitkäaikaissanastajaksi. Hänen työalakseen tuli lähimiksi neljäksi vuodeksi — niin oli suun-

niteltu — eteläpohjalaismurteiden sanastus Nurmossa. Keruun kohteena oleva murre ja kulttuuri poikkesivat melkoisesti siitä, johon Ojajärvi oli kotoperäisesti tottunut. Lapualla vietetyt kouluvuodet olivat kuitenkin antaneet kerääjälle jo melko hyvän tuntuman Etelä-Pohjanmaan ns. maakuntalaiseen puhetapaan ja talonpoikaiskulttuuriin, ja toisaalta kotimurteen erilaisuus tarjosi sopivan, havainnointikykyä terittävän kontrastin.

Työn lähtöedellytykset olivat mainiot, eikä kerääjän itselleen asettamista vaatimuksista puuttunut kunnianhimoa. Maaliskuussa 1938, työskenneltyään Nurmossa kolme kuukautta, Ojajärvi kirjoittaa työnantajalleen: »Mikään päivä ei muodostu tuloksiltaan tyydyttäväksi, ei milloinkaan voi havaita tehneensä riittävän kovasti töitä. Jos selaillee lipustoaan, jos uskaltaa peräti ryhtyä laskemaan edes summittaisesti lipujensa lukumäärää, tulee aivan tyytymättömäksi itseensä. Sanaliput eivät näytä olevan sikiävää sukuperää. Pitäisi tavoitella maksimimääriä, mutta silloin saa pelätä laadun heikkenemistä. Kokoelmani on nyt kohtalaisen tasainen, olen voinut noudattaa samoja periaatteita jokaista lippua tehdessäni eräitä pieniä teknillisiä yksityiskohtia myöten.» Säätiön apulaisjohtaja, joka kesällä 1939 kävi tarkastamassa Ojajärven työtä, päätti tarkastuskertomuksensa arviointiin: »Kahden kolmen vuoden päästä valmistuvasta Nurmon suursanastosta tulee varmaan yksi parhaista.» Valmistumisajan suhteen hän erehtyi. 12. loka-kuuta 1939 päivätty sanastajan kirje on lakoninen: »Käskey on saavuttanut. Keskeytän siis työt täällä toistaiseksi. Mutta jatketaan sitten palattua uusin innoin. Vaimoni, joka jää Nurmoon, pitää huolen lipustosta, jos tilanne pitkistyy.» Tilanne pitkistyi, ja vasta seuraavan vuoden elokuussa Ojajärvi oli jälleen sanastusmaillaan, mutta rauhallista työrupeamaa kesti vain vajaan vuoden.

Kun Ojajärvi sitten kolme ja puoli

vuotta myöhemmin, jatkosodan päätyttyä, palasi Nurmoon, työ oli monessa mielessä aloitettava alusta. »Lipustokin on jo tuossa pöydälläni. Noudin sen eilen pankin holvista. Tänään olen yrittänyt paneutua tosi teolla jälleen Nurmon murteeseen. Näyttää tarpeelliselta lukea lipustoa, että harvinaisemmat sanat palaisivat mieleen ja että tietäisi suunnilleen, mitä lipusto jo sisältää. Suurin vaikeuteni tulee olemaan uusien kielenoppaiden löytämisessä, sillä kaikki parhaat oppaani ovat kuolleet. Tuntuu miltei siltä kuin olisi alettava aivan alusta.» Seuraavina vuosina Ojajärvi lunasti työn alussa antamansa lupauksen »en jätä työtä käsistäni ennen kuin vähintään 30 000 hyvälaatuista sanalippua on koossa». Helppoa se ei ollut. Inflaatio eteni näinä vuosina nopeasti, eikä vuosittaisen valtionavun turvin toimiva säätiö tahtonut aina voida pitää kuukausistipendiä sellaisena, että se olisi taannut kohtuullisen toimeentulon.

Viimeisen keruukertomuksensa Ojajärvi päiväsi 3. tammikuuta 1948 eli ummelleen kymmenen vuotta siitä, kun hän sanastustyönsä Nurmossa aloitti. Eteläpohjalaismurteiden sanastukseen ajan myrskyisät tapahtumat antoivat kuitenkin hänen syventyä vain neljän vuoden ja yhdeksän kuukauden ajan. Ehjiä, täysiä työvuosia tähän aikaan mahtui vain kaksi. Valmistunut kokoelma sisältää kaikkiaan 30 233 sanalippua, joista 26 719 on Nurmossa, 1 288 Kauhaajoelta, 325 Lapualta, 236 Isostakyröstä, 718 Soinista ja 947 Alajärveltä. Tavaltaan kokoelma on kokonaislippumäärää suurempikin, sillä noin kahdessa ja puolessa tuhannessa Nurmon sanalipussa on esitetty hakusanana esiintyvän sanan merkityksiä ja käyttöyhteyksiä eräistä muistakin eteläpohjalaismurteista. Laadultaan Nurmon sanasto on Sanakinjasäätiön parhaita. Kokoelman tarkastelijan on helppo havaita sen ansiot. Merkitysten luonnehdinnat ovat pienimpiä yksityiskohtia myöten oikeita ja tarkkoja, ja itse sanoja valaisevat käyttöesi-

merkit aitoja ja luontevia. Kriittinenkin tarkastaja saa turhaan etsiä kokoelmasta kuvattavan murteen kannalta toisarvoista tai vähämerkityksistä sanalippua; kerääjä piti loppuun asti lujasti kiinni ankarista laatuvaatimuksistaan. Ihme ei olekaan, että kansallisten tieteiden edistämishjelmaa 1960-luvun alussa laadittaessa katsottiin, että Ojajärven Nurmon sanasto olisi yksi erillisenä pitäjän-sanakirjana tieteellisiin tarpeisiin julkaistava sanasto.

Syvällinen perehtyminen eteläpohjalaismurteisiin antoi Ojajärvelle useitakin tieteellisiä virikkeitä. Näistä lähtökohdista syntyivät Virittäjään artikkelit Kolmannen persoonan omistusliitteen yleistymisestä (1945) ja Tyyppi *meidän mennään* (1950) sekä Kyrönmaa VII:ssä ilmestynyt eteläpohjalaismurteiden tyylikysymyksiä selvittelevä *Sanomisen* sukkeluutta (1950).

Pitkään kestänyt sotaretki suuntasi Ojajärven tieteellisen mielenkiinnon uusille urille. Rakennusnimistö ja spesieskysymys, joita molempia hän oli Nurmon sanastuksen alkuvaiheissa suunnitellut väitöskirjansa teemaksi, jäivät. Mielenkiinto sijojen syntaktisia merkitystehtäviä kohtaan heräsi kevättalvella 1944, jolloin Ojajärvi asepalvelusta lomautettuna oli sanastamassa eteläkarjalaisia murteita. Neljän kuukauden sanastustyö Paatenessa antoi saaliiksi 4 580 lippua ja joitakin pitempiä yhtäjaksoisia kielelnäytteitä, ja työ jatkui rauhan tultua pakolaisten keskuudessa. Kaikkiansa Ojajärven sanastussaaliksi siis nousee noin neljäänkymmeneentuhanteen sanalippuun. Ojajärven väitöskirja Sijojen merkitystehtävistä Itä-Karjalan Maaselän murteissa valmistui Vähänkyrön keskikoulun äidinkielen lehtorin ilta- ja lomatöinä. Tämän vuoksi tutkijan alkuperäinen suunnitelma, joka käsitti kaikki sijat ja olisi sisältänyt lisäksi laajahkon kokoavan katsauksen, ei päässyt toteutumaan kokonaisuudessaan; käsitellyksi tulivat vain eräiden keskeisten sijojen (nominatiivin, genetiivin, akku-

satiivin ja partitiivin) funktiot. Erityisesti kokoavan, vertailevan jakson poisjäämistä Ojajärvi pahoitteli jälkeinpäin, koska se olisi ilmeisesti johtanut hänet analysoimaan eräät tutkimuksensa ainekset hiukan toisin. Kriittisen vastaväittäjän arvioinnin mukaan Ojajärven väitöskirja toi merkittäviä lisiä nominatiivin ja partitiivin vastakohtaa samoin kuin kollektiiviyksikköistä partitiivia käsittelevään tieteelliseen kirjallisuuteen. Ainekseltaan väitöskirja on erityisen arvokas, ja kuten akateemikko Erkki Itkonen äskettäin totesi, kukaan itämerensuomalaisen tai suomalais-ugrilaisen syntaksin tutkija ei voi sitä tutkimuksissaan sivuuttaa. — Väitöstilaisuuden johdanto- luento Partitiivista ja sen käyttöalan laajentumisesta ilmestyi Virittäjässä 1950.

Elämänuran valinta ei Ojajärvelle ollut helppo. Hän opiskeli aluksi vuoden matematiikkaa päämääränään ilmeisesti oppikoulun opettajan ura ja muutti sitten opintoalaa eräiden voimakkaiden henkilökohtaisten kokemusten vaikutuksesta. Siirtyminen sanastustöiden jälkeen oppikouluun merkitsi siis paluuta nuoruuden suunnitelmiin. Tavallaan samantaista paluuta merkitsi hänen tieteellisen mielenkiintonsa suuntautuminen saunaan, teemaan, jonka äärelle hän oli jo laudaturtyössään tullut ja jota varten hän Nurmon vuosinaanakin erityisesti Sanastajan avulla keräsi lisäainesta. Koulutyön ohessa keruu jatkui uutterasti koko viisikymmenluvun ajan. Työ edistyi kirjoittamisvaiheen kynnykselle — koossa on huolellisesti jäsennelty aines runsaine ulkomaisine vertailumateriaaleineen, kirjallisuusviitteineen, valokuvineen ja piirroksineen — mutta sitten koulutyö vei miehen kokonaan, ja saunatutkimus sai jäädä odottelemaan eläkepäiviä. Pari volyymiltaan suppeahkoa mutta sisällöltään sitä antoisampaa saunatutkimusta (mm. 1958 käsikirjoitukseksi valmistunut mutta vasta 1964 julkaistu Suomalainen sauna. Saunaseuran julkaisuja 1) ehti valmistua viisikymmenluvulla.

Ojajärven opettajanura eteni häikäisevän nopeasti. Vuonna 1949 hän tuli syrjäisen Vähänkyrön keskikoulun äidinkielen nuoremaksi lehtoriksi, ja syksyllä 1956 hän oli jo Helsingin normaalilyseossa aineensa yliopettajana ja vajaat kolme vuotta myöhemmin saman oppilaitoksen rehtorina. Näitä virkoja hän hoiti kuolemaansa saakka.

Asiantuntijat pitävät Ojajärveä oppikoulun puhekasvatuksen reformaattorina ja kirjallisuuden opetuksen uudistajana. Ojajärven monet oppikirjat ja hänen lukuisat näitä aiheita käsittelevät julkaisunsa, joista mainittakoon vain Äidinkielen opettajain liiton vuosikirjan artikkelit Puhekasvatus uudesta näkökulmasta (1955), Kirjallisuuden opetuksen metodikysymyksiä (I 1959 ja II 1967), Koulukäsittelyyn sopivan kirjallisuuden valintaperusteista (1961) ja lukemistot Maailman kirjallisuuden mestarinovelleja (1961) ja Suomalaisia mestarinovelleja (1963), antavat arvioille painavan katteen. Kirjallisuuden opetuksen uudistamiseen liittyi myös uuden viisiosaisen Keskikoulun lukukirjan toimittaminen yhdessä Niinistön ja Turusen kanssa. Ojajärvi ehti, erityisesti pedagogisia näkökohtia silmällä pitäen, uudistaa myös kauan käytössä olleen Setälän—Niemisen kieliopin. Uskon kuitenkin, että merkittävin ja erityisesti aloittavan äidinkielen opettajan näkökulmasta katsoen vaikuttavin yliopettaja Ojajärven panos oli kirjoittamisen opettamisessa. Usealle opettajakokelaalle selvisi vasta Ojajärven koulussa, ettei ainekirjoitus ole suinkaan vain oppilaan taitojen luontaisen, omachtoisen kasvun kontrollointia, vaan että kirjoittamisen taitoa saatiin todella tuloksellisesti opettaa ja kehittää. On valitettavaa, ettei ututtera ja tuottelias Ojajärvi julkaissut tämän aihepiirin havaintojaan ja metodejaan. Vähäiseksi kuitenkin ei ole arvioitava sitä, että runsaat puolentuhatta Ojajärven kouluttamaa äidinkielen opettajaa saattaa päivittäisessä

työssään tukeutua auskultointiaikanaan saamaansa ohjaukseen.

Yliopettajana Ojajärvi oli voimakas- tahtoinen ja määrätietoinen. Monille auskultanteille tuli tutuksi kahdenkeskisten neuvonpitojen päätöslause: »Mehän voimme sopia, että Te teette nyt näin», ja itsetuntoa saattoi jäädä kirvelemään, että sopimus oli joissakin tapauksissa syntynyt ilmeisen yksipuolisesti. Asioiden myöhempi kehittyminen yleensä osoitti, että 'sopiessaan' Ojajärvi oli kaukonäköisesti toiminut niin, että ennen muuta auskultantien edut tulivat valvotuksi. Rehtori Ojajärvi ei paljoakaan poikennut yliopettaja Ojajärvestä; rehtorin työala on vain niin paljon laajempi, että persoonallisuuden keskeiset piirteet näkyivät korostuneempina.

Ojajärven persoonallisuutta hallitsivat onnistuneella tavalla eräät vastakohtaisuudet: hän oli yhtäältä tekojen ja toiminnan mies ja toisaalta itseensä vetäytyvä runoilija, perimmäisten kysymysten pohtija. Nämä ainekset olivat ilmeisesti hänessä syntyperäisiä; hyvin selvinä ne joka tapauksessa näkyvät jo nuoruuden runokokoelman, 1936 ilmestyneen Partaan puun teemoista. Eräiden voimakkaiden henkilökohtaisten kokemusten myötä Ojajärven henkiseen olemukseen kasvoi syvä uskonnollinen vakaumus, joka antoi hänen persoonaansa lujutta. Hänessä oli iloista, optimistista elämänhaluisuutta mutta toisaalta puritaanista ei ehkä niinkään itsensä kieltäjää kuin itseltään vaatijaa. Herkkä sosiaalisten vivahteiden ja ihmissuhteisiin vaikuttavien tekijöiden taju ja kyky kokea elämä aidosti tasoittivat vastakkaisia elementtejä ja tekivät hänestä voimakkaasti vaikuttavan persoonallisuuden.

Ojajärven kykyä ja aktiviteettia käytettiin monissa eri alojen luottamustehtävissä. Hän oli mm. opettajaneuvoston jäsen, Suomen oppikoulujen rehtorien yhdistyksen puheenjohtaja, Äidinkielen opettajain liiton puheenjohtaja, Suo-

malaisen Kirjallisuuden Seuran ja Talonpoikaiskulttuurisäätiön johtokunnan jäsen ja Kalevalaseuran apujäsen. Aiemmin hän oli lisäksi toiminut Etelä-Pohjanmaan maakuntaliiton toiminnanjohtajana ja sittemmin hallituksen jäsenenä. Näiden tehtävien ohella hän joutui hoitamaan myös kunnallisia ja seurakunnallisia luottamustoimia.

TUOMO TUOMI